

SAATEKS

Sõda on julm ja kole nähtus. Tavaelus viisakad, heatahtlikud ja haritud inimesed tapavad sõjas teisi endasuguseid, kes pole neile isiklikult vähimatki kurja teinud. Isegi ellujääjad ei tule sõjast kunagi tagasi endistena, miski on neis jäädavalt muutunud – ja enamasti mitte paremuse poole.

Ka Vabadussõda oli ehtne sõda kõigi sõjale omaste koleduste ja raskustega. Need kannatused olid hind, mida meie esivanemad maksid muu hulgas ka meie praeguse vabaduse eest. Kas pole siis kohatu rääkida „lõbusast sõjast“?

Sõja lõbusat, kaasahaaravat ja lummutavat külge ei saa siiski maha salata. Kuidas muidu seletada paljude endiste sõdurite nostalgiat sõjapäevade suhtes, mille taustal rahuaegne normaalne elu võib lausa vastikuna tunduda? Sõjakaaslaste kamraadlus on miski, mis tsiviilelus sageli ei kordu. Sõjaaegsed seiklused, vaenlaste või ka oma ülemuste edukad tüssamised jäävad meelde kogu eluks. Külalt külla ja linnast linna rändav sõdur võib supelda nii rohketes naissuhetes, mida tsiviilelus iialgi ei sallitaks. Saja aasta eest oli sõduriröömude seas olulisel kohal ka soomuse tegemine ehk sõjasaagi kogumine langenud ja vangivõetud vaenlastelt või vaenlase tsiviilelanike käest. Ja kõige lõpuks võis sõdur siirast heameelt tunda sellestki, et hing sees ja kõht täis.

Sedalaadi seikluslikke või koomilisi kilde Vabadussõjas osalenute mälestustest see raamat sisaldabki. Mõnigi juhtum, mis võis lõbusana tunduda sõjameestele endile, võib meis tekitada pigem külmavärinaid. Selline ometi see sõda oli.

Usun, et kui Vabadussõja sangarid oleksid veel meie seas ning teeksid lõkke ääres või laua taga istudes juttu oma sõjateest, siis räägiksid nad just niisuguseid lugusid.

Koostaja

PS. Suurem osa mälestuste katkendeid pärineb Rahvusarhiivi Vabadussõja Ajaloo Komitee fondist. Sõjameeste õigekirja on loetavuse huvides pisut parandatud, püüdes siiski säilitada algset stiili ja isikupära.

Kas te tahate minna sajamiljonilise Venemaa vastu?

Vabatahtlik mobilisatsioon Eesti rahvaväkke kukub läbi, sest rahvas on tüdinud pikast maailmasõjast ning peab suurele Venemaale vastu hakkamist lootusetuks ettevõtmiseks. Sugugi kõik ei näe enamlaste tagasitulekus ka erilist õnnetust. 1918. aasta novembrikuus valitsenud meeleolusid peegeldab hästi Tartu maakonnaavalitsuse esimehe Johan Jansi protestikiri sõjaministeeriumile.

*Rutulik
Eesti Ajutine Valitsus
Sõjaministeerium*

Olen sunnitud Teile teatama, et Eesti sõjaministeeriumi tegevus seltskonnas kõige suuremat mitte rahulolemist äratav. Esiteks on mobiliseerimise juures äärmine ettevalmistamatus korralageduse sünnitanud, mis otsekohe anarhia välja kutsub. Teiseks ei saa keegi aru, milleks see suur sõjavägi ja veel suuremad kulud? Kelle vastu tahate Teie endid mitmekümnetuhandelise sõjaväega kaitseda? Ometi mitte sajamiljonilise Venemaa vastu? Ja mitmekümnetuhandeline vägi sööb otsekohe kõik veel ülejäänud Eesti rahvuslase varanduse ära. Ohvitseridest ja kohalikkudest vabatahtlistest militsionääridest koos seisev mõnetuhandeline miilitsavägi ühes sõjariistus organiseeritud kodanikkudega oleks meile täiesti küllalt. Välise kaitse annavad liitlased

5. Rakvere polgu õpperood Petseris 1919. aastal püramiidi harjutamas. Allikas: Rahvusarhiiv

ehk keegi teine, kellele meie olemine huvitav. Palun siin ettetoodud mõtteid ministrite nõukogus harutusele võtta ja teha, et suur õnnetus meile tulemata jääks, suurem kui Vene enamlaste sissetungimine.

28. XI 18

J. Jans (allkiri)

Tartu maakonnavalitsuse esimees

ERA.2124.2.151

Lihtsalt korralagedus

Võrus formeeritud 3. jalaväepolk taandub 1918. aasta detsembris vaenlase eest Viljandisse. Sõdureid on vähe ning nende relvastus, oskused ja ka distsipliin on veel väga kehvad, nagu kirjeldab I roodu reamees M. Roosenbaum (Roopalu).

Meie olime alguses väga oskamatud mehed, meid korjati kokku igast kihelkonnast. Nädal aega õppisime Kabala mõisas marssimist ja üheskoos elama. Viljandis võttis meid vastu polkovnik Kruus¹. Viljandist viidi meid Murikatsi. Oli kange külm öhtu. Kubu talust viidi meid kahekaupa postile. Ei teadnud vaenlasest midagi, kus ta asub või mis tuleb teha postil, kui vaenlane peale tungib.

Hommikul oli Kubu Pärnu sõitnud naist viima. Tema talus olid Võru mehed – sõdurid, kes lahti urgitsesid kõikapid ja ära viisid väärtasjad. Püüdsid kinni kanad ja sõid, mis kätte said. [---]

Padruni tsink kastid vedelesid poris lahtiselt, lumelörtsi ja vett täis. Lihtsalt korralagedus valitses tol ajal. Keegi ei valvanudki nende järele. Korra juhtusin peale, kui voorimees-küüdimees toppis padruneid kotti. Sellest teatasin rühmaülemale, kes laskis nad voorimehelt ära võtta.

ERA.2124.3.1137

¹ Kapten Jaan Kruus oli 3. jalaväepolgu II pataljoni ülem. 1919. aasta mais sai ta polgu-ülemaks ja ülendati peagi alampolkovnikuks.

Eesti armee 6. jalaväepolgu 3. välipatarei sidemeeskond Vabadussõja ajal Ruhja lähedal.
Allikas: Rahvusarhiivi Filmiarhiiv

Neegrid soomusrongil

Vaenlane tungib Tallinna poole ning Eesti väeosad taganevad, kuid kiirkorras improviseeritud soomusrongid suudavad punaste pealetungi pidurdada. Laiarööpmelise soomusrongi nr 1 ühest poolest formeeritakse 1918. aasta detsembri keskel laiarööpmeline soomusrong nr 2. Selle meeskonna liige J. Pert meenutab elutingimusi rongil.

Rongi meeskond magas oma kohtadel: üks siin nurgas, teine seal, kolmas keset vaguni põrandat. Kuulipildurite vaguni keskpõrand oli väga mudane, üks sõdur asetas siis omale alla neljapulgalise redeli – seda mööda tõusti kuulipildurite komando vagunisse –, et mitte üleni mudaseks saada. Õigest puhkusest polnud juttu, tukuti vaid poole- ja tunnivisi, 4–5 tundi ööpäeva kohta, loomulikult täies riietuses; esimest korda lahtiriietatuna magas isegi rongi adjutant alles 5. veebruaril 1919.

Rakvere jaama roopaseadja putkast leiti üks vana roguskikott. Sellest sai rongiülemale kapten Partsile¹ ja ta kaaslasile esimene pehmem madrats. Muidu magati, pea all tavalisest puuhalg, sest ka seljakotte saadi hiljem venelastelt (esiti neid soomusronglastel enestel polnud) ja neid võis siis puhkeajal pea alla panna. Nende ridade kirjutajale saadeti hiljem kodunt väike õlgpadi, mis oma ülesande hästi täitis.

¹ Kapten Karl Parts oli Vabadussõjas soomusrongide formeerija ja esimene üldjuht, 1918. aasta detsembris juhatas vast formeeritud laiarööpmelist soomusrongi nr 2.

Kitsarööpmelise soomusrongi nr 3 dessantvaguni sisevaade. Allikas: Rahvusarhiiv

Eelmainitud roopaseadja putkast saadi veel toop, mis osutus hädavajaliseks jooginõuks. Tehnilise varustusena võeti kaasa samast roopaseadja lärisev pasun, mida selleks kogemusteta sõdurid aga õppisid jaamades kasutama. See anti rongi adjudandi hoole alla, et juhul, kui primitiivne elektrikelladega rongi juhtimise signalisatsioon peaks katkema või rikki minema, siis pidi vedurit käsutatama roopaseadja pasunaga. [---]

Supi ja toiduga varustas soomusrongi üks teine rong. Esiti soomusrongidel oma supivagunit polnud. Kui Rakveres hommikul käsutati suppi tooma, selgus, et puuduvad igasugused toomisnõud. Väljapääs leiti selles, et tühjendati tsinkplekist padrunikastid ja nendega kanti supp vaguneisse. Kuid ka lusikas leidis üksikuil, keskmiselt üks nelja peale. Mõni siis keeras plekist torbikuid, kuid oli ka neid, kes plekk-kruusiga suppi sõid.

Toidunõude puudumise tõttu söögiaeg tavaliselt venis ja supirasv hangus plekk-kastide äärtele. Oli tegu neid puhtaks pesta. Algul käidi veduri kraani all sooja vett varastamas, kuid kuna veduril pea alati andis tunda veepuudus, siis varsti ei saanud sealt ei sooja ega külma vett.

Eriti külm pidi olema elu suuretükipatvormil, kuna lai platvormi suu eest oli ju lahti. Suuretüki taga põles küll kogu aeg väike raudahi tepluška, kuid talvel, kui väljas oma -15 kraadi külma, selle soojus ei saanud ulatuda kuigi kaugemale.

Kui siis suurtükk andis paugu, lõi ahi ta taga tuhka ja sütt välja ning maast üles tolmu, nii et meeskond varsti nägi välja neegritena. Sellest siis leviski enamlaste pool jutt, et meie soomusrongidel teenisid mustad neegrid. [---]

Mustust oli rongil nii palju, et varsti rongiülema kapten Partsi kätele tekkisid mustusest mädavillid, mille ta räbalatega kinni sidus. Meeste rinnad olid samuti varsti kärnas, sest kogu aeg oli kiire, sauna rong nr. 2 pääses alles jõulu laupäeval. Rong jõudis Tallinna jaama kell 10 öösi, mehed läksid sauna. Kuigi linnas põletati jõulupuid, ei raatsinud mehed saunast lahkuda ja näiteks kaks ohvitseri Mürivahe saunas püsisid kella 1-ni. [---]

Vagunid olid esiti pimedad, puudus elekter, polnud ka küünlaid. Kuid polnud ka midagi muud. Kui näiteks tuli katki raiuda telefonitraate, oli sellega tegemist, sest rongil puudus isegi kirves. Intentantuuri peale ei olnud lootust. Kõik vajalikud asjad ja tarberiistad tuli omal muretseda, sageli n.ö. sissevehkimise teel.

Isetehtud seapea ja Soome saapad

1918. aasta novembris formeeritakse Narvas kiiresti 4. Eesti Rahva-väe polku. Mehi tilgub väeossa vähehaaval, veelgi suurem puudus on aga relvadest ja varustusest, mida rinnet hoidev Saksa sõjavägi kuigi meelsasti eestlastega ei jaga. Kui 28. novembril algab punaste rünnak Narvale, on polk peagi sunnitud taanduma ning taganemine kestab kogu detsembri. Jõuluõhtuks on polk jõudnud Kemba karja-mõisa. Hoolimata kehvast sõjaõnnest ei kavatse mehed pühi tähis-tamata jätta, nagu kirjutab leitnant Valter Lents.

Otsustasime jõuluõhtu väärilt vastu võtta. Majas leidus grammofon, millele leitnant Valfried Krastin leidis ka ühe noodi koraaliga – ei olnud küll jõululaul, kuid Jumala sõna oli ikkagi. Majanduse jäuskonnast saime tüki sealihä, siis otsustasime vanade eestlaste eeskujul keeta jõulu-laupäeval seapead kartulitega. Seapea küll puudus, kuid ega see viga tee. Torkasime sealihale silma- ja suuaugud sisse ja pea on valmis – üks liha kõik. Mis muud kui poisid kartuleid koorima, liha ja kartulid patta, soola peale ja las keeda. Suus tunned juba head keeduliha ja kartuli maitset.

Kui aga neid agasid ei oleks. Punased on läbi metsa meile seljataha tun-ginud, reserve ei ole, ei aita muud kui tuleb uutele seisukohtadele asuda. Liha ja kartulid on pajas ainult soojaks läinud, maha jätta ei või kallist pühaderooaga, pole muud kui koti suu lahti, pada kummuli koti suu peale: paks on päästetud, vedelat saab igalt poolt, eks teises kohas keeda edasi.

Kahala külast, meie uuest peatuskohast, leidsime tõsise pühade laua eest, imiteeritud seapea jäigi söömata. Samuti jäi ka koraal mängimata,

Kalevi Maleva pataljoni 3. roodu allohvitserid välitingimustes suppi keetmas Podustje külas.
Allikas: Rahvusarhiivi Filmiarhiiv

lubasime seda tagasi tulles teha, kuid siis olid punased grammofoni vedru katki teinud.

Paljasjalgseid palju! Juba suuremal osal vahivad varbad saabastest välja kui noored neid oma kambritest. Tuleb rõõmusõnum: esimesed saapad Soomest on kohale jõudnud. Rõem suur: nüüd saab ehtsaid Soome susse! Kuid! Jõudsid kohale kroomnahast nõõrsaapad ömmeldud taldadega – sõdurile pori ja lobjaka sees ainult mõneks päevaks. Oli ka õnn sarnaseid saapaid saada ühes kolonel Vahtramäega¹. Panime need saapad jalga, tõmbasime sokisääred pükste peale, sääresidemeid ei olnud ja püksid olid säärikuile. Olime oma teada nõnda šikid, et läksime küla vahele jalutama lootusega kõigi neidude südameid võita. Kuid ... Tuli lastud varestena tagasi tulla, ei vaadanud meid keegi, vaatamata uhketele Soome saabastele.

ERA.2124.3.603

¹ Alampolkovnik Henrik Vahtramäe.

Aastavahetus samagonni ja lahinguga

Hilisem major Villem Jakobson meenutab 1918. aasta vana-aasta-õhtut, mil väike Eesti üksus pidi Jõgeva külje all pidurdama punaste pealetungi.

Jõulukuu viimasel päeval 1918. aastal asus 2. polgu II pataljon kaitsel Aidu külas. Pataljon, vaevalt mõnikümmend meest, pidi pidurdama ja isegi purustama mitmekordselt ülekaalus olevad punased, kes tungisid peale Jõgevalt Põltsamaale. Meeleolu oli üsna hea. Muret valmistas vaid juhtidele ja ka meeskonnale külast kilomeetri kaugusel lõunas ja idas asuva metsa piirkond, mida peeti õigustatult kardetavaks kohaks. Ja tõepoolestki, kord punased olid tulnud metsateid mööda peaaegu Kaa-vere mõisani ning sundinud polgu osi Aidust taganema. Oleksid punaväe komandörid pisutki taibukamad ning ettevõtlikumad olnud, vaevalt oleksid siis II pataljoni osad saanud külas püsida.

Pole vist liigne mainida, et ka meeskonna varustus oli väga puudulik ja ega toitlustamine polnud just eriti kiita. Seepärast oli meestel mitmeti heameel ja tujugi tõusis, kui vana-aasta puhul neile jagati voorist saadud paremaid palasid – sakslaste poolt maha jäetud punast marmelaadi, saia ja sibulõunu. Viimased olid küll külmnud ja neid tuli enne söömist „sulatada“. Mõni mees sai „kingiks“ paar saapaid, teine kindaid või sokke, oli neidki, kellele õnn naeratas paari puhta pesu näol. Nii loodud pühade-meeleolu oligi vist põhjuseks, mis sisendas lahinguimulistesse meestesse soovi, et punased laseksid neid aasta viimaseid tunde rahulikult mööda

Lõbus sünnipäeva pidamine lõunarindel. Allikas: Rahvusaarhiiv

saata ning uut aastat lahinguta vastu võtta. Tulgu siis pärast seda või hullem.

Pataljoni paremal tiival asus 5. rood, kelle eriliseks ülesandeks oli valvata kardetavat metsa. Saadetigi, vist 5. roodust, mehed küüthobustel ühe ohvitseri juhatusel metsakurussse luurele. Luure „ristles“ metsapidi, kuid punaseid ei näinud kusagil. Küll aga avastas luure ühes metsakolka talus pühadeviina pruulimise. Katel auras sauna esikus nii, et lust oli näha. Kutsumata saabujaile pakuti, kuigi just mitte päris lahkelt, torust tilkuvat ja vängelt haisevat vedelikku, mida tuli juua nina kinni hoides. Saunalaval aga seisid uhkelt reas piimalähkrid värskes puskariga. Need võttis luure muidugi kaasa ja sõit läks lahti külla tagasi.

Märjukest oli rikkalikult ja jätkus kõigile. Sel puhul korraldas seltskond ettevõtlikke ohvitseride pataljoni staabis ühise piduliku söömingu viinadega. Kodumaa „Mumm“ tõi peagi lõbuse tuju. See ametlik „üksteise tundmaõppimine“ kippus pataljoni ülema alamkapten Eduard Liibuse meelest pisut pikale venima ning seepärast, vist keset paremat olemist, käis äkki tema käsklus: „Mis te, kuradid, siin asjata laaberdate ja räuskate. Kui olete kanged mehed, minge ja võtke Kaave mõis ära!“

Selle meeldiva ülesande võttiski endale lipnik V. J.¹, saades pataljoni ülemalt 6. roodust 8 meest vabatahtlikult tulejaid ja ühe kergekuulipilduja „Lewis“. Kaave mõis asus umbes 5 km Jõgeva poole.

Õhtu eel oli ilm vaikne, sula ja väga sompane. Udus võis näha vaevalt paarikümnele meetrile. Aidu külast võeti 3 küüthobust, millele asusid mõisa vallutajad. Väljasõidu eel seltsis vallutajaile Torma-Lohusuu kaitseliidu ratsasalga alamleitnant A. Rätsep. „Sõjaplaan“ koostati nii, et sõidetakse maanteed mööda kuni 300 meetrini mõisast ja alatakse ründamist vägeva hurraa-hüüdega. Paraja kauguse määrajaks oli ümbrust hästi tundja nässakas küüdimees.

Sõit läks libedasti. Määratud kohal asusid mehed vaikselt ahelikku, karjusid siis kõigest kõrist „hurraa“, lasid püssi ja kuulipilduja tulistas käigult. Nii tormati mõisale. Viimasest lasti vastu mõned püssipaugud, kostis hobuste kabjaplagin ning siis jäi kõik vaikseks. Meie meeste mõisa jõudmisel selgus, et seal oli asunud punaste ratsarühm. „Jalgaskjad“ olid maha jätnud heinu karssides, torke, seljakotte ja mõndagi muud ning kihutanud otse üle lumise välja, läbi metsatuka Reitevahe kõrtsi juurde. Sealt osa neist, näiliselt nii, kuidas juhtus, pöördunud Siimuste külale ja osa galopeerinud Kurista mõisa poole. Lumeväli aina mustendas kabjajälgedest ja hobusesõnnikust.

Kaave mõis oli kaotusteta vallutatud ja ülemuse käsk ning soov täidetud.

Pärast mõisa vallutamist tekkis mõte punaseid veel taga ajada ja ära võtta Kurista mõis, mis asus Kaavest umbes 2,5 km Jõgeva poole. Kurista mõisas pidi olema juustuvabrik, kust oleks võinud saada maitsevat suupistet juhul, kui enamlased polnud veel juustu ära „natsionaliseerinud“. Kaave mõisa sõjasaak jäeti sinnapaika ja uljas sõit läks lahti Kurista mõisa suunas.

Jõuti õnnelikult mõisa juures asuva kalmistuni. Punaseid ei nähtud mitte kusagil. Peatati hobused kingu taga ning seati endid ahelikku mõisa peale minekuks, kui korraga avasid punased Kuristast õhtuämaruses raskekuulipilduja tule. Sellele seltsis pea ka teise kuulipilduja monotoonne tärin Õuna kõrtsi juurest. Tuli polnud pimeduse tõttu küll mitte tabav ning rünnakuhimulised pääsesid karistamata, kuid edasitungimise lusti võttis meestel siiski ära.

Juustu sel korral küll ei saadud, aga punaste vana-aasta rahu oli vist pisut küll häiritud. Uut aastat pühitsesime suurima mõnu ning rahuga.

ERA.2124.3.264

¹ Tõenäoliselt toonase 2. jalaväepolgu lipnik Villem Jakobson ise.